

**FUZÛLÎ'NİN BAZI TÜRKÇE ŞİİRLERİNDE GÖRÜLEN BATINÎ
TEMAYÜLLER*****Batini Tendencies In Some Poems by Fuzûlî****Dr. Turgut KARABEY******ÖZET**

Fuzûlî, XVI. yüzyılda Azeri muhitinde yaşamış olmasına rağmen, edebi tesirinin devamı ve genişliği ile estetik değeri göz önünde bulundurulunca bütün Türk Edebiyatı'nın en büyük şairi sayılır. Türk Edebiyatı'nın bir çok sahalarına tesir ve nüfuz etmiştir. Klasik Osmanlı Edebiyatı, şekil ve muhteva bakımından bir takım kurallara sınıksız bağlıdır. İslami değerler, bu edebiyatın muhteva yönünden esasını teşkil eder. Şair ve yazarlar, bu değerlere ters düştikleri zaman okuyucuların büyük çoğunluğunun tepkisiyle karşılaşır. Fuzûlî (ölm.1556)'nin bütün şiirlerinde ilâhi aşkı işlediği kabul edilir. Ancak, tahminen yaşadığı muhitte batini düşüncelerin yoğun olması nedeniyle gençlik dönemlerinde bu düşüncelerin tesiri altında kalmış ve yazdığı bazı Türkçe şiirlerinde batini özellikler görülmüştür. Şair daha sonra yazdığı şiirlerinde bu düşüncelerden dolayı duyduğu pişmanlıklarını dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Osmanlı Edebiyatı, İslami değerler, batini düşünceler.

ABSTRACT

Though Fuzûlî lived in the azerbaijani region he is considered to be the greatest poet of Turkish literature because of the aesthetic value and the continuous and broad impact of his Works. His influence can be felt in many, fields of Turkish literature. Classical Otoman literature is precise to some rules about content and style and Islamic values make up the content of this literature. Authors and poets who run counter to these rules are often confronted with the reaction of their audiences. Fuzûlî is known to be a poet concerned with divine love in his poems. But there are Batini features in some of his Turkish poems which probably were the effect of the Batini environment on him in which he lived when he was younger. His later poems reflect his regret for these former poems.

Keywords: Fuzûlî, Otoman Literature, İslamic Values, Batini sentiments.

* Bu yazı 25-27 Nisan 2007 tarihinde Erzurum'da Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından düzenlenen "Uluslar arası Türklük Bilgisi Sempozyumu"nda tebliğ olarak sunulmuştur.

** Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Giriş

Edebi tesirinin devamı ve genişliği bakımlarından olduğu kadar şiirlerinin estetik değeri göz önünde bulundurulduğunda Fuzûlî, bütün Türk Edebiyatı'nın en büyük şairi sayılır. Edebi lehçesinin özellikleri, onun Azerî Edebiyatı çerçevesi içinde değerlendirilmesini icap ettirse de Osmanlı Şiiri'nin gelişmesindeki büyük tesiri onu Osmanlı şiiri kapsamında önemli bir mevkie yerleştirir. Yaşadığı Irak-ı Arap muhيتينin XVI. yüzyıldan başlayarak Osmanlı İmparatorluğunun siyaset ve kültür camiasına girmesinin de bu durumda önemli rolü vardır. Çağatay Edebiyatı da dâhil olmak üzere, Türk Edebiyatı'nın bir çok sahalarında kuvvetli tesir ve nüfuzu görülmekle beraber Fuzûlî'yi, edebiyat tarihi bakımından Azerî ve Osmanlı Edebiyatlarının ortak bir şahsiyeti kabul etmek gerekir.¹

Klasik Osmanlı Edebiyatı, daha yaygın bir ifade ile Divân Edebiyatı, şekil ve muhteva bakımından bir takım kurallara bağlıdır. Şair ve nasirler özellikle şekle tam bağlı kalmışlar muhtevada ise genel olarak bağlı kalmakla birlikte, birbirlerine olan farklılık ve üstünlüklerini üslupta değişiklik yaparak sağlamışlardır. Özellikle muhtevada İslami kurallara ters düştükleri zaman özellikle dindar okuyucudan tepki görmüşlerdir. Bu tepki, başka bir ifadeyle çatışma, rint ve zahit kavramlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu günkü ifadeyle dönemin yani şiir gücü genellikle rint mevki'inde olanların elinde bulunduğundan rint daima haklı ve doğru yolda zahit ise doğru yoldan çıkmış, anlayışı kıt ve sürekli aşağılanan konumunda gösterilmiştir. Bu anlayış karşısında her zaman zahit, dini yanlış anlayan kaba bir kimseyi temsil etmektedir. Bu telakki günümüze kadar sürmüştür. Bu yazıda kısmi olarak dikkatlere sunulmak istenen bir amaç da rint ve zahit ikilisinden rindin daima haklı olmadığı çoğu kez tartışılması gereken kendisinin olduğunu vurgulamaya çalışmaktır. Çünkü Fuzûlî, rint ü zahit hakkında yazdığı müstakil bir eserinde de hep rintleri haklı çıkarmıştır.²

Bazı şairler, özellikle divanlarının ön sözünde işledikleri aşkın ilahi olduğunu zaman zaman dile getirmişlerdir Ancak çoğu kez buna uymamışlardır. Mecazi aşkı işledikleri halde geleneğe dayanan bütün şerhlerde, ilahi aşkı

¹ M. Fuad Köprülü, "Fuzûlî", Edebiyat Araştırmaları, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2004, s.503.

² Fuzûlî, Rint ile Zahit, Türkçe'ye çeviren: Hüseyin Ayan, İstanbul 1993.

hissettirmeye çalıştıkları ileri sürülmüştür. Başka bir ifadeyle eserden müessire gitmeye çalışmışlardır. Genel olarak bu kanaate varılmıştır.³

Rint ve zahit çatışması klasik edebiyatın bütün yüzyıllarında görülür. Bu çatışmalar islami değerlere açıkça ters düşüldüğünde başlar. Bunun üzerine şairler bu tepkiden kurtulmak için yaptıkları hatayı tasavvufuyla örtmeye kalkışır. Üzerine tasavvuf cilası çekerler. Yani tasavvufun arkasına saklanırlar. Bazen de yaptıkları teviller tutarsız ve zorlama olur. Bu durum, yani İslami değerlere ters düşmeler diğer bir ifadeyle dini sapmaların bir kısmı İran edebiyatından oradaki batini fırkalardan gelir, bir kısmı da şairin kendisinden kaynaklanır.⁴

Biz bu makalede bu konuyu Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nı esas alarak irdelemeye çalışacağız. Çünkü, Fuzûlî'nin bütün şiirlerinde ilahi aşkı işlediği ve kendisinin ilahi şair olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Azeri Edebiyatı kadar Osmanlı Edebiyatı'nın da gelişmesinde büyük bir tesiri olan eşsiz bir şairdir. Bu yazıda örnek olarak alınan beyit ve gazeller Fuzûlî'nin diğer şiirleri göz önüne alınırsa çok cüzi bir değer ifade eder. Fuzûlî'nin şiirlerinde rastladığımız dini sapmaların bir kısmı İran'ın meşhur şairlerinden kaynaklanır. Meselâ İran'ın ünlü şairlerinden Selman'ın şu beyti:

Kible-i mâ nîst cuz mihrâb-ı ebrû-yı şumâ
Dovlet-i mâ nîst illâ der ser-i kûy-ı şumâ⁵

³ Meselâ XV. yüzyılın meşhur şairi Necâti, divanın mukaddimesinde şöyle der:

“*Ahad-ı bâki ki vahdeti, bâ'is-i kesret ve kesreti, şahid-i vahdet vâki' olmuştur. Âyet: Levkâne fihimâ âlihetün illâ'l-lâhu le-fesedetâ.*”³ Şöyle ki şâ'irân-ı büleend-âvâz ve sâhirân-ı sühan-perdâz lâle-hadler ve serv-kadler vasfında hayrândurlar. İnsâf bu eltâfa vassaf olabilmek mahzâ lafıdır.”

Bu cümleleri bu günün diline şöyle aktarabiliriz:”Ebedi olan Allah'ın vahdeti yani birliği kesrete sebep oldu. Kısaca kâinâtı Allah yoktan var etti. Kesret yani Kâinât da vahdetin yani Allah'ın varlığına şahid oldu, delil oldu. Âyet meâli: “Yerde ve gökte Allâh'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisi de fâsîd olmuş gitmişti.”Enbiyâ Sûresi, 21 / 22. .(Kur'ân-ı Kerim ve Meâl-i Şerifi, Elmalılı Hamdi Yazır, Hazırlayan ve Notlandıran: Düccane Cündioğlu, İstanbul 2002, s. 322.)

Şöyle ki şöhreti büyük ve sihirli söz söyleyen şairler, lale yanaklı ve selvi boyluları yani dünyadaki güzelleri vasf etmeye hayrandırlar Onları anlatmak için can atarlar. İnsaf edilsin. Bu güzellikleri vasf edebilmek sırf lafıdır, boş sözlerdir. Laf kalabalığıdır.” Necati Beg Divanı, Hazırlayan: Pof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963, s. 1

⁴ Bu yazıda yer alan sapma kavramını, şiir dili incelemelerinde kullanılan **Sapma** (İng. Deviation), terimiyle karıştırmamak gerekir. Burada “dalalet, doğru yoldan çıkma” anlamında kullanılmıştır.

⁵ Fuzûlî Divanı, Abdülbâku Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2005, s. XLI.

“Ey sevgili! Senin mihrâba benzeyen kaşından başka bizim Kible'miz yoktur. Senin bulunduğun yerden başka da bizim devletimiz yoktur.” Fuzûlî'nin:

Zâhidâ sen kıl teveccüh gûşe-i mihrâba kim
Kible-i tâat ham-ı ebrû-yı dilberdür bana⁶

“Ey zahit, ey dindar kişi! Sen mihrab köşesine yönel, mihraba doğru ibadet et. Benim ibadet ettiğim yer sevgilinin kaşının kıvrımıdır. Kısaca ben sevgiliye tapıyorum” beytini hatırlatır. Ayrıca Hafız'ın:

Rûzgârîst ki sovdâ-yı bûtân dîn-i menest
Gam-ı în kâr neşât-ı dil-i gam-gîn-i menest⁷

“Zamanlardır ki putların güzellerin sevdası benim dinimdir. Bu işin gamı kederi tasası, dertli gönlümün neşesidir.” Bu beytin daha güzel Türkçe bir çevirisi şöyledir:

“Nice demlerdir, güzellerin sevdâsı dinimdir; nice demlerdir bu sevdanın derdi, gamlı gönlümün neşesidir.”⁸

Hafız'ın aşağıdaki:

Ân telh-veş ki sûfi “ümmü'l-habâ'is” eş hând
Eşhâ lenâ ve ahlâ min kubleti'l-'azârâ⁹

“Zahidin, “kötülüklerin aslı” dediği o üzüm suyu yok m?...Bize kızıoğlan kızları öpmeden daha hoş, daha tatlı!” beytinin de Fuzûlî'nin:

Muvahhidlere kılma inkâr zâhid
Mey-i vahdeti sanma “ümmü'l-habâ'is”¹⁰

“Zahit, muvahhitlere inkârcı gözüyle bakma; vahdet meyini kötülüklerin anası olan maddi içki sanma.”

beyti üzerinde tesiri görülüyor. Ancak Hafız'ın beyti islami düşünceyle uyuşmadığı halde Fuzûlî'nin ki uygundur. “Ümmü'l-habâ'is” Hz. Peygamberin

⁶ a.g.e, s. XLI, 19.

⁷ Divan-ı Hafız-ı Şirazi, Hazırlayan: Ali Muhammed Refi'i, Tahran 1372, s. 184.

⁸ Hafız Divanı, Şirazi, Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s. 67.

⁹ Divan-ı Hafız-ı Şirazi, Hazırlayan: Ali Muhammed Refi'i, s. 131.

¹⁰ Fuzûlî Divanı, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, s. 32.

bir hadisinden lafzen iktibastır. Tamamı ise “el-hamru ümmü’l-habâ’is”¹¹ olup manası, “içki kötülüklerin anasıdır.” demektir.

Bazı beyit ve şiirlerindeki temalar, İslami inanışla hiç uyuşmaz ve Fuzûlî’nin şiirlerinin genel havasına da uymaz:

Kıldı benden ref’ teklîf-i namâzı mestlik
Saldı ancak neş’e-i câm-ı mey-i gül-gûn baña¹²

“Beni ancak, gül renkli içki kadehi, neşelendirdi. Şarhoşluk da, benden namaz nükellefiyetini kaldırdı .”

Aşağıdaki beytinde zaman zaman islami kayıtlardan usandığını söyler:

Kayd-ı İslâm Fuzûlî bize bir âfetdür
Bir hisâr ede gör anda özüne zünnârı¹³

“Fuzûlî, İslami kayıtlar bize afettir. Zünnarı, o zaman kendine bir kale yap.”

Bu usanma onu tahminen bir ara hakiki şaraba düşürmüştür :

Ne gördi bâdede bilmeñ ki oldı bâde-perest
Mürîd-i meşreb-i zühhâd gördigüñ göñlüm¹⁴

“Zahitlerin meşrebinde mürit olarak gördüğün gönlüm, bilmiyorum, badede ne gördü de bade-perest oldu.”

Fuzûlî, mecazi âşık iken bir ara gönlünün ilahi aşka ve namaza meylettiğini sezer:

Sende dün gördüm Fuzûlî meyl-i mihrâb u namâz
Terk-i ‘ışk itmek mi istersin nedür niyyet saña¹⁵

“Fuzûlî, sende dün mihraba yönelme yani namaz kılma meyli gördüm. Senin niyetin nedir? Aşkı terk etmek mi istiyorsun”

¹¹ Sünenü’n-Nesa’i, Hazırlayan: Abdullah Fettah Ebu Gudde, Beyrut 1409 / 1988 cüz: 8 s. 315.

¹² Fuzûlî Divanı, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, s 15

¹³ a.g.e, s 146.

¹⁴ a.g.e, s 202.

¹⁵ a.g.e, s 17.

Aşağıdaki beyitlerde de Fuzûlî, taat ve ibadetten şikayet eder görünmektedir:

Ol büt ebrûsın koyub mihrâba döndürmem yüzüm
Koy beni zâhid baña çok virme Tañrıy-çün 'azâb¹⁶

“Zahit, beni kendi halime bırak. O put gibi güzelin kaşını bıraktırıp yüzümü mihraba döndürme. Allah aşkına böyle davranarak bana çok azap verme.”

Ey Fuzûlî vera' u zühd ile mu'tâd olduñ
Bilmedüñ hâlünü bi-hûde geçürdüñ evkât¹⁷

“Ey Fuzûlî! Takva ve zühde (ibadete) alıştın. Halini bilmedin vakitlerini boş yere geçirdin.”

Câmı dut dir sâkî-i gül-çehre zâhid terk-i câm
Ey gönül fikr eyle gör kim hansıdur dutmalı pend¹⁸

“Gül yüzlü saki, kadeh al yani içki iç der, zahit ise kadehi terk et yani içkiyi terk et der. Ey gönül düşün, bak hangi öğüdü tutmalı .”

Gençliğinde meyhaneye gidenlerin yaşlanınca tövbe edip mescide gitmelerini Fuzûlî eleştirir. Meyhaneden yüz döndüren şeyhleri sapık ve doğru yoldan çıkmış kabul eder:

Şeyhler mey-hâneden yüz döndürürler mescide
Bî-tarıkatleri gör kim doğru yoldan âzeler¹⁹

“Şeyhler, meyhaneden yüz döndürüp mescide yönelirler. Yolsuzlara, yolunu yitirenlere bak, sapıtmışlar.

Fuzûlî, takva ehlini mescide gidenleri sapık kabul eder, kendisine meyhaneye gidenlere uymayı telkin eder:

Ey Fuzûlî' i vera' ehli reh-i mescid dutmuş
Sen reh-i mey-kede dut uyma bu güm-râhlara²⁰

¹⁶ a.g.e, s 22.

¹⁷ a.g.e, s 28.

¹⁸ a.g.e, s. 40.

¹⁹ a.g.e, s. 44.

²⁰ a.g.e, s. 134.

“Ey Fuzûlî! Takva ehli mescit yolunu tutmuş. Sen o sapıklara uyma, meyhane yolunu tut.”

Aşağıdaki gazelde Fuzûlî Ramazan ayı gelince mey dilberinin perde ardına girmesine hayıflanmaktadır. Ayrıca bu mağfîret ayına “bela gün, kara gün” isimlerini takmaktadır. Kısaca meyhanenin kapanmasından dolayı içki içememekten açıkça şikâyet eder. Hz. Ebu Hureyre, Peygamberimizin bir hadisinde şöyle buyurduğunu nakleder: “*Ramazan geldi mi cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır, şeytanlar bukağılanır.*”²¹ Şâir, bu şiirinde meyhane kapısını açmak için Fatihalar okuması da ayrı bir İslam dışı düşüncedir. Çünkü Kuran’da ve peygamberin hadisinde de yasaklanmış olan içki ve onun içildiği yer için Fatihâ okunması itikâdi sapmadır.

Gazel

1. Ramazân oldu çeküp şahid-i mey perdeye rû
Mey için çeng tutub ta’ziye açdı giysû
2. Bildi mutrib ki nedür hâl götürdi kopuzın
Bezmden çekdi ayağını sürâhî vü sebû
3. Bezm kânûnı bozıldı ne için çeng ile def
Yığılup etmeyeler hâkim eşiginde gulû
4. Ramazân ayı gerek açıla cennet kapısı
Ne revâ kim ola meyhâne kapısı bağılu
5. Feth-i meyhâne için okuyalum Fâtihalar
Ola kim yüzümüze açıla bir bağılu kapu
6. Âfitâb-ı kadeh itmez ramazân ayı tulû?
Ne belâdur bize yâ Rab ne kara gündür bu
7. İntizâr-ı mey-i gül-reng ile bayram ayına
Baka baka inecedür gözümüze kara şu

²¹ Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, Hazırlayan: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1978, c.6, s. 3069, 3070; Müttefikun Aleyh Hadisler, Çeviri, Düzenleme ve Notlar: Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya 2005, s.283.

8. Ramazân oldu budur vehmi **Fuzûlî**nün kim
Nice gün içmeye mey zühd ile nâ-geh tuta hû²²

Aşağıdaki gazelde şair daha da ileri gidiyor:

Gazel

1. Göñül tâ var elünde câm-ı mey tesbîhe el urma
Namâz ehline uyma anlaruñla turma oturma
2. Egilüb secdeye salma ferâgat tâcını başdan
Vuzû'dan su sepüb râhat yuhusun gözden uçurma
3. Sakın pââmâl olursun bûriyâ tek mescide girme
Ve ger nâçâr girsen anda minber kimi çok turma
4. Mü'ezzin nâlesin alma kulağa düşme teşvîşe
Cehennem kapusın açdurma vâ'izden haber sorma
5. Cemâ'at izdihâmı mescide salmış küdüretler
Küdüret üzre lutf it bir küdüret sen hem arturma
6. Hatf bûñ sanma sâdık müftîniñ kavliyle fî'l itme
İmâm uñ tutma 'âkil ihtiyârın ana tabşurma
7. **Fuzûlî** behre virmez tâ'at-i nâkıs nedür cehdüñ
Kerem kıl zerki tâ 'at sûretinde hadden aşurma²³

²² Divan-ı Türki-yi Muhammed Fuzûlî, Tehiye ve Tedvin: Mîr Salih Hüseyinî, Tahran, h.ş.1366/1987, c. 1, s.240; Fuzul, Divanı, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, s. 129.

²³ Fuzûlî Divanı, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, s.136.

Abdülbaki Gölpınarlı, bu gazelin Fuzûlî'ye aidiyeti ile alakalı şunları söylemektedir: "Bu gazel, sanıldığı veya istendiği gibi Fuzûlî'ye aidiyeti şüpheli bir gazel değildir. Edasının, zevkinin, tarzının her şeyinin ona aidiyetindeki kat'iyet şöyle dursun, bu gazel Fuzûlî'nin en eski yazması olan ve 981 de, yani Fuzûlî'nin ölümünden on sekiz yıl sonra yazılmış Nizami Enstitüsü nüshasıyla gene ölümünden 21 yıl 2 ay sonra, Azeri imlasıyla lehçe hususiyetleri tamamıyla muhafaza edilerek yazılmış olan Konya Müzesi nüshasında, ölümünden 28 yıl sonra yazılmış olan Leningrat nüshasında, Konya Müzesi nüshası dahil olmak üzere gördüğümüz nüshaların en sahih ve mükemmel olan, neşrimize esas ittiğimiz 1079 recebinde Necef'te yazılan nüshada, İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde XVII'nci yüzyıla ait iki nüshada (no. 813, 2850), aynı kütüphanede XVIII'nci yüzyıla ait bir mecmuadaki divanda (2859), aynı kütüphanede XVIII'nci yüzyıla ait bir mecmuadaki divanda (2859), yeni ve eksik bir nüshada (5719), hatta bütün yazma nüshalarda vardır. Fuzûlî'ye aidiyetini şüpheli görmek, bütün nüshaları ve

Niyazi-i Mısri gibi meşhur bir mutasavvıf şairin bu şiire çok kızdığını görüyoruz. Mısri, şairin bu gazeline cevaben yazdığı aşağıdaki reddiyedir, Fuzûlî'nin mahlasını da lügat manasıyla tezyif etmiştir:

1. Göñül tesbîh çek seccâdeden hıç ayağın ırma
Namâz ehlinden özgeyle sakın sen durma oturma
2. 'ibâdet ehli ol dâ'im yüzün kaldırma toprakdan
Vuzû'dan el yuyub râhat edüb şol nefsi yaturma
3. Yüzüñ yirlere sür gel bûriyâ tek mescid içinde
Otur minber gibi dâ'im kafesde kuş gibi turma
4. Mü'ezzin nâlesin diñle tağılsun dilde teşvişüñ
Sakın terk eyleyüb Tâmû kapusın saña açdurma
5. Cemâ'atle namâz terk ideni almış küdüretler
Anuñ terkiyle lutf it bir küdüret sen hem arturma
6. Hatıbüñ sanmañıl mülhid anuñ fi'line uy dâ'im
İmâmdan gayriye aslâ sakın özini tapşurma
7. Niyâz u tâ'atı terki eylemek bil kim Fuzûlluktur
Kerem kıl terk-i tâ'atle bu halkı başa üşürme²⁴

Bu tür mübalağalı sözler şâirler ve onlar gibi düşünen okuyucular tarafından hoş görülse de İslam dinini hakkıyla bilip onu hayatlarına düstur edinen okuyucu kimseler için hoş karşılanmaz. Onlar bu ifadeleri “elfâz-ı küfür” olarak addederek bu tür sözlerden kaçınırlar

İslam dininde Hz. Peygamber'in “el-Hamru ümmü'l-habâ'is” hadisinde “Şarab, kısaca içki kötülüklerin anasıdır.” diye nitelendirilmiştir. Fuzûlî bu hususa Farsça Sakiname'sinde değinir:

Mey dih ki gîred hired nûr ez û
Ne ân mey ki gerded hired dûr ez û

binaenaleyh Fuzûlî'ye ait her şiiri şüpheli görmek demektir ki bu, kabil hükmün tevlit ettiği hastalıktan başka bir şeyle izah edilemeyecek bir garabettir.” Fuzûlî Divanı, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpinarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2005, s.LXXIV, LXXV

²⁴ Niyazi-i Mısri, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Hazırlayan: Kenan Erdoğan, Ankara 1998, s. 193.

Mey dih k'ez û şer' gîred nizâm
Ne ân mey ki der şer' bâşed harâm²⁵

“Akla nurlar veren şarabı sun, akli gideren şarabı değil. Şer'iata düzen veren şarabı sun, şer'an haram olan şarabı değil.”²⁶

Fuzûlî, tahminen ömrünün sonlarında yani ihtiyarlığında yazdığı şiirlerinden biri olan bir gazelinde yaşadığı gayri islami hayatdan hâlâ bıkmadığını bu hayatın ise kendisini dalalete düşürdüğünü söyleyerek bundan kurtulmasını gönlüne telkin eder:

Göñül yetdi ecel zevk-ı ruh-ı dil-dâr yetmez mi
Apardı mûy-ı ser sevdâ-yı zülf-i yâr yetmez mi

Yetürdi başuñı gerdûn ayağa bâr-ı mihnetden
Hayâl-i halka-i giysû-yı -yı 'anber-bâr yetmez mi

Saña yetdi ecel peymânesin nûş etmege növbet
Hevâ-yı çeşm-i mest ü gamze-i hûn-hâr yetmez mi

Yeter oldı kulağa bâng-ı rihlet dehr bâğından
Ne durmuşsun temâşâ-yı gül-i ruh-sâr yetmez mi

Yeter cem' eyle bâr-ı ma'siyet tağyîr-i etvâr et
Hayâ kıl yok mıdur insâf ol kim var yetmez mi

Hidâyet menziline yetdiler sa'y ile akrânın
Dalâlet içre sen kalduñ saña ol 'âr yetmez mi²⁷

Günahlarından duyduğu pişmanlığı dile getirir:

Defter-i a'mâlümüñ hattı hatâdandur siyâh
Kan döker çeşmüm hayâl etdükçe hevl-i mahşeri²⁸

²⁵ Musahhah Külliyyât-ı Divan-ı Fuzûlî, tabii ve naşiri: Kitabcı Dağüstani Çelebizade Muhammed Münir, İstanbul 1328 s. 105.

²⁶ Fuzûlî Divanı, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpinarlı, s. LXXI.

²⁷ a.g.e, s 161

²⁸ a.g.e, s. 140.

beytinde işlediği günahlarından sızlanırken ihtiyarlığında kendisine şeriata dönmeyi tavsiye eder ve ancak ona tutunanın kurtulacağını söyler:

Fuzûlî sanma yetmek menzil-i maksûda müşkildür
Tutan tarîk-i şer' -i Ahmed-i Muhtâr yetmez mi²⁹

xxx

Ey Fuzûlî reh-i şer' ini dut ol râh-berûñ
Bu tarîk ile dalâletden özin eyle rehâ³⁰

xxx

Yâ Rab hemîşe lutfunı it reh-nümâ bana
Gösterme ol tarîki ki yetmez sana bana

Kat' eyle âşinâlığum andan ki gayrdur
Ancak öz âşinâların it âşinâ bana

Bir yerde sâbit it kadem-i i'tibârımı
Kim reh-ber-i şer' iat ola muktedâ bana

Yok bende bir amel sana şâyeste âh eğer
A'mâlûme göre vire adlün cezâ bana

Havf u hatarda muztaribem var ümîd kim
Lutfun vire beşâret-i afv u atâ bana

Ben bilmezem bana gereğın sen hakîmsin
Men' eyle virme her ne gerekmez sana bana

Oldur bana murâd ki oldur sana murâd
Hâşâ ki senden özge ola müdde'â bana

Habs-i hevâda koyma Fuzûlî-sıfat esîr
Yâ Rab hidâyet eyle tarîk-i fenâ bana³¹

Sonuç

²⁹ a.g.e, s 161

³⁰ a.g.e, s 11.

³¹ A.g.e.s. 10.

Yukarıdaki beyitlerde tespit edilen görüşleri şöyle değerlendirerek özetleyebiliriz:

Fuzûlî'nin yaşadığı devirlerde ve onun bulunduğu çevrede Kalenderilerin mevcudiyeti bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Tahminen o, gençlik yıllarında bir ara batini temayüllere yönelmiş ve bu anlayış bazı beyit ve şiirlerine aksetmiştir. Bu durum onun, Bektaşiler ve Hurûfîler arasında eskiden beri kendilerinden biri sayılmasına neden olmuştur.³² Bektaşî ve Alevî ananesinin Fuzûlî'yi benimsemeye çalışması sebebiyle bazı araştırmacılar açıktan açığa onu batini göstermek istemişlerdir.³³ Fuzûlî'nin batini olduğunu iddia etmek mübalağalı ve yanlış bir görüştür. Sanat hayatının ilk zamanlarında batınilığın tesiri altında kalan Fuzûlî, sonradan “Vahdet-i Vücûd” felsefesini tamamıyla benimsemiştir.³⁴ Fakat bu düşünceyi İslami ölçüler içinde ele alır, aşırıya gitmez.

³² Abdülbaki Gölpınarlı, bazı çevrelerin Fuzûlî'yi kendilerinden saymalarını şu şekilde yorumlar: “Bektaşiler, Batini usulünce her büyüğü olduğu gibi Fuzûlî'yi de şöhretine binaen kendilerinden saymışlar, ona bir de Yavuz zamanında yapıldığı söylenen Kerbela Bektaşî tekkesinde çirağcılık hizmeti vermişler, Abdülmü'min Dede adlı yaşayıp yaşamadığı bile meçhul birisini şeyh yapmışlar, bu meçhul şeyhin yanında ona ait bir mezar uydurmuşlardır, gene bu an'enenin tesiriyle Alevî Kızılbaşlar, onu ‘Nesimi, Hatayi, Pir Sultan, Kul Himmət, Yemini ve Virani’yle beraber yedi büyük ve kutsal şairin biri saymışlardır.” Abdülbaki Gölpınarlı, Pertev Naili Boratav, Pir Sultan Abdal, Ankara Üni. Yay., Ankara 1943, s.17; Fuzûlî Divanı, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2005, s LXXX-LXXXI

³³ M. Fuad Köprülü, a.g.e, s.510'dan naklen: Abdülbaki Gölpınarlı, “Fuzûlî’de Batınilğe Temayül”, Azerbaycan Yurt Bilgisi Dergisi, 1932, sayı: 8-9, s. 265-278.

³⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, daha sonra bu konuda şöyle demektedir: “Batını sözüyle İsmâiliyye-i Seb’iyye’yi kasetmiyoruz. Bektaşilerle Alevî-Kızılbaşlar da İsna-aşeridirler. Yani On İki İmamı tanırlar, fakat Batınidirler. İbadetleri, hikmet-i teşriyye bakımından mutalaa edip hiç biriyle kendilerini mukayyet görmezler. Hatta hakikate erişen kişi için ibadeti şirk sayarlar. İçkiyi ehline helal, na-ehle haram addederler. Melami-Hamzevilerde de aynı inanış, fakat Bektaşilerde olduğu gibi bir gelenek halinde değil, aşk ve irfandan doğan bir akide halinde mevcuttur. Ali’yi diğer sahabeye tafdil etmekle beraber tamamıyla Sünni olan diğer tarikatlerde de umumî olmamakla beraber bu inanış vardır... Bütün bunlar şeriata sığar akideler değildir ve ibadetlerin hikmet-i teşriyyesini sormağa bizi memur, hatta me’zun bile saymayan şeriatta, insandan ibadeti iskat eden ve kulu Tanrı yapan böyle bir yakıyn ve irfan derecesi yoktur. Bütün bu şeriata aykırı telakkiler, Hind-İran ve Yunan felsefeleriyle yeni Eflatuncuların kanaatlerini İslamileştiren Hukemâ felsefesinden doğmuş, İsmaililer, bu felsefeyi halka yaymışlar, az çok bütün tarikatlerle tarikat ehli olmadığı halde felsefeyle meşgul olan ve serbest düşünen şahıslara bu telakki, tesir etmiştir. Fuzûlî’de Batnîlik temayülü görürken biz, ancak bunu kasettik. Esasen ona Batını de demedik. Hele onun İsmaili olduğunu aklımıza bile getirmedi. Prof Dr. M. Köprülü, İslam Ansiklopedisi’nde, onu, yedi İmamı medheden şiirine nazaran Seb’iyye’den saymanın hata olduğunu söylüyor (C.37, Fuzûlî: s. 669-686, bilhassa 691. Gölpınarlı’nın atıfda bulunduğu Köprülü’nün bu Fuzûlî maddesi daha sonra onun ölümünden sonra neşredilen Edebiyat Araştırmaları 2, Akçağ yayınları, Ankara 2004 isimli eserinde aynen yer almaktadır: s. 503-525). Böyle bir iddiada bulunan, ancak cehlîni ilan eden bir cesur olabilir. Çünkü Fuzûlî, o medhiyede Necef, Kerbela, Kazimiyye ve Samira’da yatan Ali, Hüseyin, Musa-ı Kazım,

1. Şair gençliğinde daha sonra nedamet duyacağı bir hayat yaşamış bu çağdaki duygu ve düşüncelerini yazdığı bazı şiirlerinde dile getirmiştir, bunlardan daha sonra pişmanlık duymuştur. Bundan sonraki şiirlerinde bu pişmanlıklarını dile getirmiştir. Nitekim günümüz şairlerinden bazıları mesela Necip Fazıl Kısakürek gibi gençlik yıllarında yazdığı bir kısım şiirlerini red etmiş ve şiir kitaplarına alınmamasını vasiyet etmiştir.³⁵

2. Fuzûlî'nin yukarıda söylediği bu sözler asılsız, uydurma şairane sözlerden ibarettir. O zaman "Bu şarap düşkünlüğü, bütün bu ifadeler, bu tereddütler, bu nedamet ve hüsrân duyguları da asılsız laflardan, uydurma sözlerden ibaretse bu keyfiyet, divan edebiyatındaki riyâ defter-i seyyiâtına kaydedilmelidir ki buna, Fuzûlî namına, gönlümüz râzı olmuyor." Demek gerekir.³⁶

3. Bu şiirlerin tamamı bazı saf dillerin kabul ettiği gibi hepsi tasavvufidir. Bunları herkes anlayamaz ancak erbabı anlar demek mi gerekir.³⁷

Muhammedü't-Takıy, Aliyyü'n-Nakıy, Hasanü'l-Askeri ile gene Samira'da Serdap'ta Gaybet-i Kübra ihtiyar eden Mehdi'yi över ki bunlar sırasıyla On İki İmamdan birinci, üçüncü, yedinci, dokuzuncu, onuncu, on birinci ve on ikinci İmamlardır. İsmailiyye ise Ali, Hasan, Hüseyin, Ali Zeyne'l-Abidin ve Muhammedü'l-Bakır'ı imam tanır, mühim bir kısmı İmamiyye'de beşinci imam olan Ca'ferü's-Sadık'ı niyabet yoluyla tanıyıp altıncı imam olarak onun oğlu İsmail'i, yedinci imam olarak da onun oğlu Muhammedü'l-Mektum'u kabul ederler ve onlarca bu Yedinci İmam, Kaaim'dir. Fuzûlî'nin övdüğü beş imamı tanımazlar. Bu sabit bir hakikatken sayın Prof. böyle bir ihtimali nasıl düşünebildi? Anlayamadık." Fuzûlî Divanı, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2005, dipnot: s LXXVII-LXXXVIII

³⁵ Necip Fazıl Kısakürek, bütün şiirlerini bir araya topladığı ve Çile adını verdiği kitabında yer alan poetikasında bu hususta şunları söyler: "...O zaman en eski eserleri, mahzun ve mahpus keyfiyetlerinden, kemmiyetlerine, şekillerine ve tertiplerine kadar ana kitabımda özleştirmeyi, onlarda bağlı olduğum unsurları öbürlerinden süzmeyi ayıklamayı, düzeltmeyi ve yenileriyle bir arada bütünleştirmeyi dilemişim. Eskilerden bir çoğunu atmamak ve onlarla bağımı koparmak istemiş ve demişim ki:

-Mal sahibi bensem, bunları istemediğim, tanımadığım ve çöplüğe attığım bilinsin... Attıklarım, aldıklarımın çok olan eski şiirlerimi yenileriyle demetledikten ve bu kitapta derledikten sonra meydana gelen şu kadar parça şiir, şu âna şairliğimin tam ve eksiksiz kadrosu oluyor. İşte şiir kitabım bu, hepsi bu kadar; ve bu kitaba gelinceye dek hiçbir şiir, bana, adıma ve ruhuma mâl edilemez. Buna rağmen nasıl kitaplık çapta bir eser vücuda geldiği, meydana... "Necip Fazıl Kısakürek, Çile, bütün şiirleri, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2004, s. 14, 15.

³⁶ Fuzûlî Divanı, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, s LXXVII

³⁷ Nitekim batını özellikler taşıdığı ileri sürülen yukarıdaki beyitler, Ali Nihat Tarlan, Fuzûlî Divanı Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 82, 56, 645, 491, 75, 102, 129, 181, 252, 588, 566-568, 610-612. isimli kitapta şerh edilirken şarihin çoğu zaman tasavvufî yorumlar yaparken zorlandığı sezilmektedir.

4. Bu şiirlerde geçen kavramların bazıları tasavvufî, bazıları da hakiki anlamda kullanılmıştır. Yani bu şiirlerin bir kısmı tasavvufîdir. Doğru olan da her halde bu görüştür.

KAYNAKLAR:

- Divan-ı Hafız-ı Şirazi, Hazırlayan: Ali Muhammed Refi'i, Tahran 1372,708 s.
- Fuzûlî Divanı, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2005, CXLI+235 s
- GÖLPINARLI, Abdülbaki-Pertev Naili Boratav, Pir Sultan Abdal, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1943
- Hafız Divanı, Şirazi, Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, L+722 s.
- Divan-ı Türki-yi Muhammed Fuzûlî, Tehiye ve Tedvîn: Mîr Sâlih Hüseyinî, Tahran, h.ş.1366/1987, c. 1,
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, Çile, bütün şiirleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, 472 s.
- Kur'an-ı Kerim ve Meal-i Şerifi, Elmalılı Hamdi Yazır, Hazırlayan ve Notlandıran: Düccane Cündioğlu, İstanbul 2002, XXXIV+604 s.
- Musahhah Külliyyât-ı Divan-ı Fuzûlî, tabi' ve naşiri: Kitabcı Dağıstani Çelebizade Muhammed Münir, İstanbul 1328, 352 s.
- Müttefikun Aleyh Hadisler, Çeviri, Düzenleme ve Notlar: Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya 2005, 882 s.
- Necati Beg Divanı, Hazırlayan: Ali Nihad Tarlan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963, XXVIII+557 s.
- Niyazi-i Mısri, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Hazırlayan: Kenan Erdoğan, Akçağ Yay.,1998,
- Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, Hazırlayan: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1978, c. 6.
- Sünenü'n-Nesa'i, Hazırlayan: Abdullah Fettah Ebu Gudde, Beyrut 1409 / 1988 cüz: 8
- Tarlan, Ali Nihat: Fuzûlî Divanı Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, 720 s.